

TARABAU: UN TOPÒNIM ANTIC URGELLÈS

Josep MORAN

Jordi MIR

A la famosa acta de consagració de la Seu d'Urgell, del segle IX¹, apareixen diversos topònims corresponents a poblacions llavors existents, no solament de la comarca de l'Alt Urgell, sinó també de l'actual municipi de la Baronia de Rialb, a la Noguera:

“*Deinde ipsas parrochias de Kapudeixo, Horganiano vel Favano atque Kapudeizo, sive Nargone vel Cuvilare, cum Montanione, vel saliente seu Archas atque Lazonez vel Curtizda sive Palierolus atque Rialbo, seu alio Rialbo, vel ipsa Clusa sive etiam ipsas parrochias de valle Taravaldo cum Terraciola.*” La major part d'aquests topònims són ben coneguts i foren relacionats amb les formes actuals per Pere Pujol²: *Kapudeizo* = Cabó (Cabó), *Horganiano* = Organyà, *Favano* = Favà (Cabó), *Nargone* = Nargó (Coll de Nargó), *Saliente* = Sallent d'Organyà (Coll de Nargó), *Archas* = (Vall d') Arques (Coll de Nargó), *Curtizda* = Cortiuda (Peramola), *Palierolus* = Pallerols de Rialb (la Baronia de Rialb), *Rialbo* i *alio Rialbo* = el Puig i la Torre o les Cases de Rialb, *ipsa Clusa* = la Clua (Bassella). Per a *Montanione*, identificat per Pujol amb Montanissell (Coll de Nargó), vegeu la problemàtica que presenten Montserrat Pagès i Paretas i Ermengol Puig, els quals creuen que aquest topònim era prop de Tost, al vessant esquerre del Segre³. Amb tot, com podem comprovar, segons la descripció de l'acta sembla més aviat que era prop de Nargó i de Sallent, i Montanissell és molt a prop d'aquest darrer lloc. Pel que fa a *Cuvilare*, P. Pujol en dóna com a forma moderna Cuvilà, sense més precisió, però nosaltres no hem pogut localitzar aquest topònim. Pujol no localitza, però, *Lazovez*, *Terraciola* i *Valle Taravaldo*. Nosaltres no hem pogut localitzar tampoc *Lazovez*. Quant a *Terraciola* creiem que correspon al lloc on són situats la casa i el molí de Terraçola (la Baronia de Rialb) que amb el nom de “Terrasola” figuren en la cartografia militar (full núm. 34-12 (291) Oliana). Però l'objectiu d'aquest treball és l'estudi del topònim “*valle Taravaldo*”, que tampoc no fou localitzat per Pujol.

Abans, però, voldríem comentar el fet que pot semblar sorprenent que hi hagi força topònims en l'acta a què ens referim corresponents a una zona tan meridional com és la Baronia de Rialb, ja en l'actual comarca de la Noguera, mentre que a la comarca veïna del Pallars Jussà i a la resta de la Noguera el domini cristià no es consolidà fins al segle XI, principalment per l'activitat d'Arnau Mir de Tost. La raó d'això creiem que es troba en el caràcter molt abrupte de pràcticament tota la conca

del Rialb, que devia dificultar la penetració del domini àrab i, contràriament, devia permetre el manteniment del domini cristià. Com a record d'aquest poblament primitiu s'hi troben restes de no menys de vint-i-quatre esglésies romàniques, la major part en ruïnes. Però aquest caràcter del relleu ha dificultat extremament la vida moderna, de manera que una bona part del terme és ara deshabitada i de difícil accés.

El topònim a què ens referim apareix de nou en el segle IX, en un document de l'any 892, del qual es conserva l'original, segons el qual Koigo ven a Sunila i a la muller d'aquest Ligilia una vinya i mig trull "*in castro Tarabaldi... in locum que dicitur Binganio*."⁴ Encara que Udina afirma que el lloc de *Binganio* és desconegut, sabem que era dins el terme del castell de Tarabau.

Com que l'escrivà d'aquest document apareix sovint en d'altres procedents de la Seu d'Urgell, sens dubte es tracta del mateix lloc que estudiem; podem deduir, doncs, que a la vall de Tarabau s'hi havia construït un castell per a defensa a la segona meitat del segle IX. El lloc, doncs, restava habitat.

Abans de passar a comentar els altres documents que es refereixen a aquest topònim, en farem un comentari de tipus lingüístic. Etimològicament prové d'un nom de persona d'origen gòtic, compost dels elements *tar(a)*, de significat incert, i *bald*, 'audaç, valent'.⁵ No és un nom gaire habitual en l'onomàstica catalana d'origen germànic, de manera que no n'hem pogut recollir cap testimoni personal al Repertori d'Antropònims Catalans I (en curs de publicació per l'Institut d'Estudis Catalans), que recull els noms de persona dels segles IX i X, però sens dubte ha existit i és l'origen tant d'aquest topònim com del de Taravaus, antic municipi unit avui al de Navata (Alt Empordà), i probablement també dels de Travau (o Estravau), llogaret de Sant Sadurní de l'Heura (Baix Empordà), i del coll de Tarabaus a l'Albera, dins el terme de Portbou (Alt Empordà). Així mateix, i tal com diu el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover-Moll, pot ésser l'origen dels cognoms catalans Trabau i Trabal.

Com que el topònim que estudiem no és viu ara i no disposem més que de formes llatinitzades o arcaïques, no sabem del cert quina seria la seva pronunciació actual. L'evolució regular hauria donat *Tarabau*: el primer element *Tara* hauria restat invariable d'acord amb les lleis d'evolució fonètica, mentre que el segon element hauria sofert l'evolució ordinària *-bald>ball>bau* (cf. Gombald>Gombau)⁶. Com podem comprovar, sovint apareix la grafia *val(l)*, amb *v* en lloc de la *b* (*bald*) que opinem originària; aquesta permutació creiem que respon a una confusió antiga en la zona entre els fonemes /v/ i /b/, que després s'estendrà progressivament. En aquest temps és probable que la grafia *v* correspongui a una realització aproximant [β] en posició intervocàlica.⁷ No es pot excloure la possibilitat que aquest segon element hagués estat assimilat per etimologia popular pel mot *vall*, si tenim en compte que el topònim designava un terme format per o en una vall, però no tenim la constància o la seguretat d'aquest fet. Com que els altres topònims catalans similars han evolucionat regularment en *-u*, preferim establir la forma "Tarabau" per denominar en català el topònim que estudiem, advertint, però, que es tracta d'una forma convencional.

El fet que trobem documentat, en el segle IX, no solament aquest antropònim germànic, ja toponimitzat, sinó altres noms de persona d'aquest origen (*Sunila*,

Ermenfredo, Altemiro, Dungubarduas, Agilane i Ansolfo) en el document de l'any 892 a què ens hem referit pertanyent al terme del castell de Tarabau, ens indica la força de penetració de l'onomàstica germànica a Catalunya, puix que, com hem dit, es tracta d'un territori molt abrupte, de difícil accés i que amb prou feines devia ésser dominat pels musulmans. És probable que per aquest motiu esdevingués terra de refugi. Hi ha, doncs, dues possibilitats d'introducció d'aquests noms a la conca del Rialb: o bé procedien del període de dominació goda, o bé corresponen a persones d'altres comarques que s'hi van refugiar per no caure en la dominació sarraïna.

Aquest topònim figura encara sovint en la documentació del segle XI, la qual ens en fa més precisa la localització. Així, el 1022, en la venda que féu l'arxilevita Arnau al bisbe Ermengol del castell de la Rua⁸ amb l'alou del Brull figuren els termes següents del dit castell: "*Et affrontat ipsi alaudes de parte orientalis in territorio de Arches et de occiduo in ipsa serra de Alto, de parte vero circi in ipso ponte de Boxols seu in Era Mala, et de meridie in ipso pont de Taravall*".⁹ Veiem, doncs, que Taravall era situat al sud de la Rua; el pont que s'hi esmenta devia ésser construït sobre el Rialb, si és que no es tracta del forat de Buli, engorjat de caràcter vaclusià que forma aquest riu a l'indret del Mas Barrat, aigües avall de la mola de Tarabau i abans del molí de Terraçola¹⁰.

Poc després, el 1033, apareix també en els límits del castell de Llordà en la venda que el comte Ermengol d'Urgell féu a Arnau Mir de Tost: "*Et afrontat... a parte orientis in termino de Taravaldo, et de meridie in Chovezedo (Covet), de occiduo in terminio de Chonchas (Conques), a parte vero circi in termino de Abbelia (Abella de la Conca)*".¹¹ Suposem que el límit entre els castells de Llordà i de Tarabau es devia situar a la carena de la serra del Grau de Moles, continuació de la de Comiols, que encara és el límit dels municipis de la Baronia de Rialb i d'Isona (Pallars Jussà), en què és situat el castell de Llordà.

El 1055 figura així mateix en els límits del castell de Biscarri, segons l'escriptura de donació que en féu el comte Ermengol d'Urgell a Arnau Mir de Tost: "*a parte orientis in termine de castrum Taravalli...*". Com que Biscarri (terme d'Isona, Pallars Jussà) es troba molt a prop de la carena de la serra del Grau de Moles, creiem que aquest devia ésser també el límit entre ambdós castells¹². Els mateixos límits figuren en la donació que del castell de Biscarri féu l'any 1078 el comte Ermengol d'Urgell al comte Ramon V de Pallars Jussà¹³.

El 1088 en el document de la donació que féu Gombau Bernat a Santa Maria de la Seu d'un alou situat dins el terme del castell de Gavarra, Tarabau figura a ponent del terme de Gavarra: "*de parte vero orientis terminatur in Archas (Valldarques) et de australi parte in terminibus Petre Mole (Peramola) et de occiduo in terminibus de Taravalli, de aquilonis namque parte terminatur in Garsenda*".¹⁴

El 1095 Ramon Guerau donà a l'església del Sant Sepulcre, construïda prop de Santa Maria de la Seu, un mas situat dins el terme "*Castri Taravall, in loco qui vocatur Sancta Eulalia*". La localització és bastant precisa: "*Terminatur autem iste manssus ab orientale parte in Romaneda, ab australi parte in Mastima, ab occasu solis in serra de Benevento, a parte septentrionalis in castro Gavarra*".¹⁵ Creiem

que el lloc de Santa Eulàlia pot referir-se a la capella de Santa Eulàlia prop del mas Pomanyons (la Baronia de Rialb) i que probablement fou aquest mateix mas l'objecte de la donació. Quant a *Romaneda*, ha de referir-se al mas Ramoneda¹⁶, i *Mastima* al mas Martimà, ambdós pertanyents també al terme de la Baronia de Rialb.

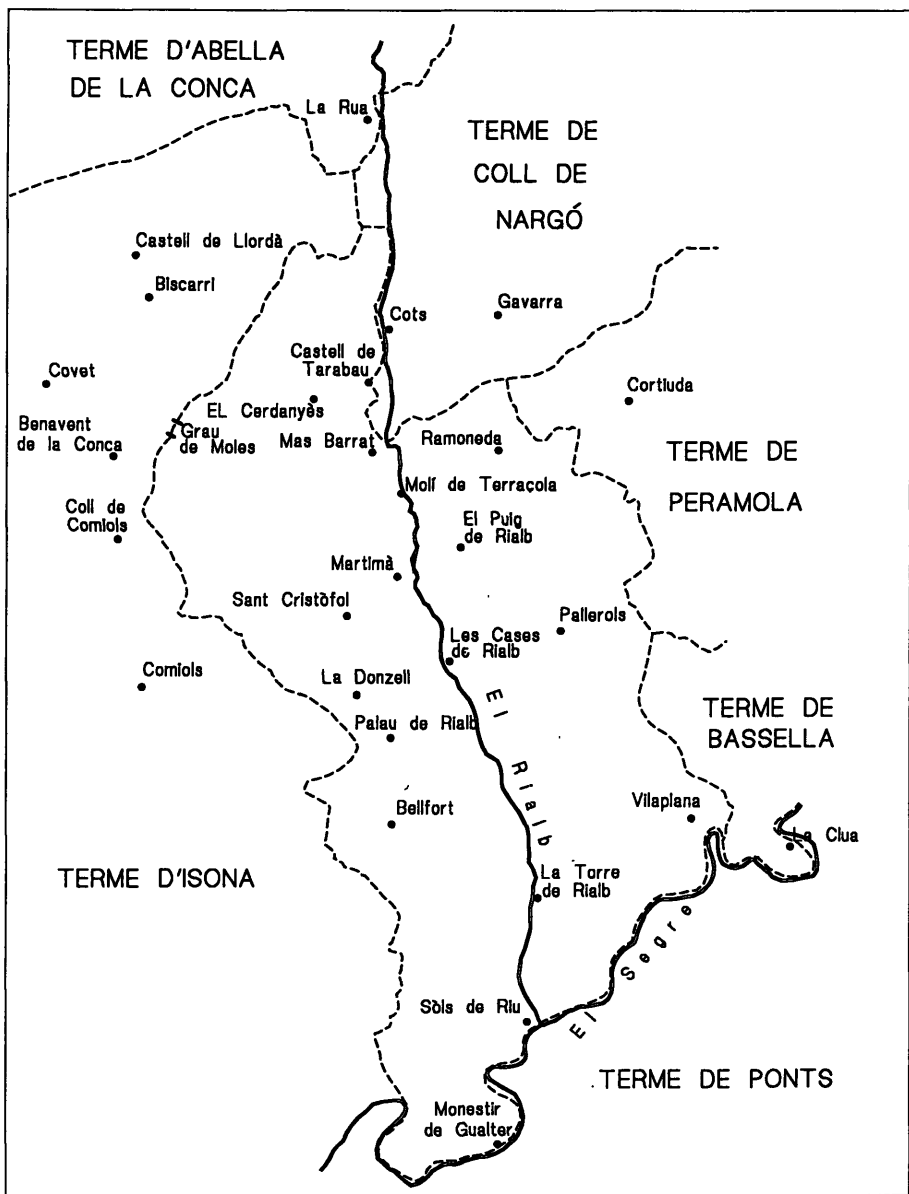
També al segle XI apareixen alguns barons de l'entorn dels comtes d'Urgell que adopten aquest topònim com a cognom, ja que devien posseir aquest castell o en procedien. Hem pogut documentar "*Borrellus de Taravallo*", que és un dels garants del comte Ermengol d'Urgell en el conveni signat entre 1018 i 1026 entre aquest i Berenguer Ramon I de Barcelona¹⁷ i que també figura entre els assistents a un judici celebrat a Guissona el 1024 en el qual el bisbe Ermengol d'Urgell reclamà a Guillem de la Vansa diverses possessions en el terme d'aquella ciutat¹⁸; i "Ramon, hijo de Borrell de Taraval", que l'any 1029 acompanyava el comte Ermengol d'Urgell a Vic¹⁹.

Amb posterioritat al segle XI la documentació que coneixem d'aquest lloc és escassa. Del 1190 és el testament, publicat fragmentàriament per Miret i Sans, de Ramon de Seró i la seva muller Alet pel qual hereten llur filla Berenguera amb diversos béns entre els quals "*ipsum castrum de Taravat et de Benavent*". Creiem que aquest *Taravat* és una mala transcripció per *Taraval*, tenint en compte que el terme d'aquest castell limita amb el de Benavent²⁰.

Del segle XIII només hem trobat una notícia corresponent a l'any 1219 que creiem que es refereix a Tarabau. Apareix en un document que enumera diverses donacions que féu Bernat de Talarn a la canònica de Solsona, entre les quals les que posseïa "*et in castro et in vila de Pallerols, qui est in termino de Taranat*"²¹. Creiem que "*Taranat*", de què no tenim altra notícia com a topònim, també ha d'ésser una mala escriptura o transcripció de *Taraval*, puix que, com sabem, Pallerols és un dels llocs d'aquest terme.

No hem trobat cap referència documental del topònim Tarabau a partir del segle XIII. Totes les referències documentals d'aquesta zona es refereixen ja exclusivament a Rialb. Així, en la relació de focs de Catalunya segons les Corts de Cervera de l'any 1359 apareix només "Miralpeix: d'en Gispert de Ribelles. Rialb e la batlia: del dit Ribelles"²² i ja en el segle XVI sabem que "a 26 de juliol 1553 en dita vila de Agramunt fonch fogajat Rialb y la Vall" i s'hi féu relació de les cases que hi havia sense esmentar Tarabau²³. Sembla evident que les denominacions "la batllia" i "la vall" comprenen l'antic terme de Tarabau, que segons Ceferí Rocafort a la fi de l'antic règim pertanyia als Mercader i Sadurní. Vers el 1840 s'uniren a aquest terme diversos dominis pròxims per a constituir el municipi modern denominat la Baronia de Rialb²⁴.

Respecte de la localització de l'antic castell de Tarabau, per mitjà d'un examen sobre el terreny hem arribat a la conclusió que era situat al puig on encara es conserven algunes restes de la capella romànica coneguda modernament amb el nom de Sant Joan de Cots, a tres quarts a peu al NE del casal dit el Cerdanyès. El determinatiu de Cots és pres d'un lloc situat una mica més al nord, ran de la riba esquerra del riu, al límit amb l'antic terme de Gavarra, on encara hi ha el mas d'aquest nom en ruïnes. Pel cim d'aquest puig, situat aproximadament a 980 m d'altitud, passa també

el límit actual dels termes de la Baronia de Rialb i de Gavarra, avui annexat al de Coll de Nargó. Aquest cim presenta una sèrie d'espadats que el fan pràcticament inaccessible excepte pel costat de migdia, on es troba l'únic accés, el qual presenta encara un mur de tanca entre dues roques amb una porta al mig; aquest accés és defensat per una torre situada sobre la roca de llevant, de la qual es conserva la part inferior. A més, a la roca superior del cim apareix una petita cisterna excavada a la roca. Aquest puig fortificat, ultra les condicions naturals de defensa, és un excel·lent lloc de guaita de tota la conca mitjana del Rialb. El riu discorre als peus però a una considerable profunditat respecte del cim. El panorama que s'hi albira de tota la vall és impressionant. Creiem, doncs, que en aquest lloc era situat el castell de Tarabau, d'acord amb les confrontacions antigues, les seves possibilitats defensives i el fet que encara s'hi conservin restes fortificades, a més de la capella esmentada, que devia ésser la del castell.

Malgrat les condicions estratègiques assenyalades, és evident que un lloc tan abrupte presenta, com molts castells roquers, poques condicions de vida, de manera que només podia ésser útil en cas de perill, principalment quan era situat a la marca, però a mesura que s'allunyava la frontera amb la represa de la reconquesta durant el segle XI, devia ésser progressivament abandonat i fins es perdé el record del nom primitiu.

NOTES

1. Per a la problemàtica de la datació d'aquest document i del capbreu corresponent, veg. Cebrià Baraut, *La data de consagració de la catedral carolíngia de la Seu d'Urgell*, "Urgellia" VII (1984-1985). Segons Baraut, la redacció de l'acta ha de situar-se no en els primers decennis del segle IX, segons la creença fins ara predominant, sinó a la segona meitat del mateix segle, després de l'any 860, i la del capbreu amb anterioritat al segle XI, ja que hi figuren llocs que no foren conquerits fins aquest segle. En aquest capbreu encara apareix indicat el terme que estudiem amb el cens corresponent: "*De Taraval modios .VI. et pernas .IIII. et quinal de vi et abdomada*".
2. P. Pujol, *L'acte de consagració i dotació de la catedral d'Urgell, de l'any 819 o 839*, "Estudis Romànics" 2, Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona 1917), 92-115. Nosaltres hi afegim entre parèntesis el nom del municipi on són situats.
3. *Gran geografia comarcal de Catalunya*, 1ª ed., vol. 16 (Barcelona 1984).
4. Federico Udina Martorell, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X* (Barcelona 1951), doc. 8, p. 115, any 892-I-30. Udina no localitza aquest lloc, però sens dubte es tracta del que estudiem, dins el bisbat d'Urgell, perquè l'escrivà que el redacta, *Centullus*, apareix en altres documents procedents d'Urgell; veg. J. Moran, *Notes sobre la confluència de V i B en català*, "Caplletra", 6 (València 1989), pàg. 110, nota 18.
5. Josep M. Piel-Dieter Kremer, *Hispano-gotisches Namenbuch* (Heidelberg 1976), 267. TAR- (pàg. 259) i 37. BALD- (pàg. 37).
6. Joseph Gulsoy, *El desenvolupament de la "l" final de síl·laba en català*, "Estudis de Llengua i literatura catalanes", XXI (= Miscel·lània Joan Bastardas, 4) (Montserrat 1990), pàgs. 203-227.

7. Moran, *o.c.* nota 4.
8. La Rua és un lloc pertanyent al terme municipal d'Abella de la Conca situat, però, dins la conca del Rialb, al nord del terme de la Baronia de Rialb.
9. Cebrià Baraut, *Els documents, dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, "Urgellia", IV (1981), doc. 378, pàgs. 86-87.
10. Joan Tort i Donada, *Els engorjats de Rialb (Vall del Segre)*, "Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa" 32 (Terrassa 1983), i, del mateix autor, *Per la vall del Segre*, "Llibre de motxilla" (Montserrat 1984).
11. *Liber Feudorum Maior*, ed. F. Miquel Rosell, vol. I (Barcelona 1945), doc. 121, pàg. 121. En endavant: LFM.
12. LFM, doc. 122, pàg. 122.
13. LFM, doc. 54, pàg. 70. Recordem que el comte Ramon era casat amb Valença, filla d'Arnau Mir de Tost, la qual havia heretat aquest castell del seu pare. Es tracta, doncs, d'una confirmació de la donació de 1055. En l'índex d'aquesta edició del LFM s'identifica erròniament el topònim *Taravaldo* que apareix en aquests documents amb el lloc de Taravaus de l'Alt Empordà.
14. C. Baraut, *Els documents, dels anys 1076-1092, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, "Urgellia" VI (1984-1985), doc. 1050, pàg. 170-171.
15. Baraut, *o.c.* nota anterior, doc. 1095, pàg. 215.
16. És evident que aquest topònim prové del nom d'un col·lectiu vegetal format amb el sufix *-ETUM*. Coromines afirma que remunta a la forma *Romaninet* "però es canvia en *Ramonet* per una haplogogia (-omanened(a)) seguida per metàtesi de les vocals" (*Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, VII, pàg. 426, *s.v. romani*). Però com que la presumpta forma **romaninet* no apareix mai documentada, crec que no es pot excloure la possibilitat que el radical tingui un altre origen; per ex. la forma *roma* que segons Coromines mateix és el mot amb què es designa en els Pirineus la *rumex acetosa* (DECC, *s.v. romeguera*). Segons Francesc Masclans (*Els noms de les plantes als Països Catalans* (Granollers-Barcelona 1981), pàg. 184) *roma* és el nom de la paradella crespà al Pallars Sobirà, citant com a font precisament Coromines.
17. LFM, I, doc. 157, pàgs. 158; citat per P[ere] C[atalà], *Els castells catalans*, VI, pàg. 256.
18. Domènec Sangés, *Reculls de documents del segle XI referents a Guissona i la seva plana*, "Urgellia" 3 (1980), doc. 2, pàgs. 227-230.
19. P. Sanahuja, O.S.F., *Arnau Mir de Tost, caudillo de la Reconquesta en tierras de Lérida*, "Ilerda", II (1944), pàg. 12.
20. J. Miret i Sans, *Les cases de templers y hospitalers en Cataluña* (Barcelona 1910), pàg. 225. Citat per P[ere] C[atalà], *Els Castells Catalans*, VI (Barcelona 1979), pàg. 460.
21. Document publicat per J. Serra Vilaró, *La familia de San Bernardo Calvó en Tarragona*, "Boletín Arqueológico" de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, LV (1955), 60-61. Citat per P[ere] C[atalà], *Els Castells Catalans*, VI (Barcelona 1979), pàg. 625 i 628.
22. Pròsper de Bofarull, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XII (Barcelona 1856), 23. En realitat aquest fogatge és posterior, del darrer quart del segle XIV: vegeu Joaquim Llovet, *Sobre la data de l'anomenat primer cens de Catalunya*, "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", III-IV (1954-1955), pàgs. 25-26.
23. Josep Iglésies, *El fogatge de 1553*, II (Barcelona 1981), 142.
24. Josep Lladonosa, "La Baronia de Rialb" dins *Gran geografia comarcal de Catalunya*, X, 1ª edició (Barcelona 1983), 414-419.